

Vol overgave

Het theaterseizoen 2012/2013 is voorbij. Wat was het voor seizoen? Drie Volkskrantrecensenten blikken terug en geven elk hun persoonlijke toptien.

Door **Hein Janssen**

Regisseur Gerardjan Rijnders heeft ooit gezegd: 'Zet een oude actrice op toneel en Hein Janssen vindt het mooi'. Dat zal vast op een moment zijn geweest dat ik een van zijn voorstellingen niet zo heel erg goed vond, of niet snapte. Maar misschien was het ook wel aardig bedoeld, die opmerking, en wilde Rijnders ermee aangeven dat ik een theatercriticus ben die graag naar actrices kijkt. Naar acteurs ook trouwens, maakt niet uit of ze oud of jong zijn of iets daartussenin.

In recensies schrijf ik ook graag over acteurs en actrices. Over hoe zij een rol spelen, opbouwen, invullen. Of ze zich helemaal inleven of juist niet en liever iets naast hun personage blijven staan om aan te geven: ik speel dit nu wel, maar ik ben het niet. Over oprechte acteurs en ijdele acteurs. Over acteurs die je doen huiveren of laten huilen. Acteurs zijn de schakel tussen de voorstelling, de regisseur en het publiek. Je kijkt een hele avond tegen ze aan, en zij doen voor jou iets bijzonders, iets dat ze in het dagelijks leven doorgaans niet doen – ze spelen een rol. Ze hebben een tekst geleerd, ze hebben er zes tot acht weken in de veilige beslotenheid van het repetitielokaal met collega's aan gewerkt, en dan ineens mogen ze in het felle licht van de openbaarheid staan. Metal hun veronderstelde talent, zekerheden en twijfels. Dat allemaal verdient serieuze aandacht en bespreking.

Terugblikkend op dit seizoen zag ik twee, overigens nog redelijk jonge, actrices die mij om heel verschillende redenen een bij-

zondere avond bezorgden. Halina Reijn speelde Nora in Henrik Ibsens *Een poppenhuis* en Manja Topper Martha in Edward Albee's *Wie is er bang voor Virginia Woolf?* – twee klassieke, fel begeerde vrouwenrollen.

Reijn zette Nora volkomen naar haar hand, in een voor mij althans tamelijk ongrijpbare mengeling van de 'Halina Reijn Personality Show' en een openbare sessie relatietherapie. Het was maar moeilijk een scheidslijn te ontdekken tussen persoon, personage en actrice, vooral omdat de actrice zich kennelijk sterk identificeerde met de titelheldin op zoek naar geluk. Op haar beurt maakte Manja Topper van Martha een helleveeg, zo onsympathiek en hard en ook zo tragisch tegelijk dat ze zowaar weer een facet toevoegde aan deze toch al zo rijk geschakeerde klassieker. Waar Reijn zichzelf in de strijd gooit om Nora beter te begrijpen, gaat de actrice Topper op zoek naar de allerslechtste kanten van haar personage.

Wat mij vooral boeide in deze twee actrices was hoe ongegeneerd gretig ze zich aan hun rol en personage overgaven. Dat is eigenlijk altijd zo met Reijn en Topper, los van de voorstelling waarin ze staan en of die al dan niet geslaagd is. Het was hoe dan ook fascinerend naar deze ongebreidelde speeldrift te kijken. Niks geen: 'ik kruip in de huid van', helemaal geen transformatie, geen moeilijkdoenerij met methodieken en technieken. Nee, spelen tot je er bij neervalt!

Open actrices, dat zijn het, open en transparant. Zich gretig met hart en ziel in het diepe gooien, maar niet uit het oog verliezend dat het spel is. Ook zij bedienen zich

wel degelijk van hulpmiddelen en gebruiken hun gereedschap. Reijn geneert zich (terecht) niet voor haar lichaam, en als het moet ook niet voor haar tranen. Topper vertrouwt op haar soms snerpnd hoge stem en kan gillen als een speenvarken. Het lijkt ook alsof ze geen geheimen hebben, voor zichzelf niet, en voor hun publiek niet.

Er zijn ook actrices die juist wel een geheim koesteren. In hun manier van toneelspeken is beheersing het belangrijkste. Marlies Heuer en Chris Nietvelt zijn in deze categorie de stijliconen. Zij hanteren als geen ander een zekere mate van afscherming, wat niet betekent dat ze timide of terughoudende actrices zijn. Integendeel: Nietvelt kan hysterisch tekeer gaan als het moet, en ook Heuer kan haar lichaam en stem zenuwslopend in stelling brengen.

Maar helemaal los en ongeremd zul je ze nooit aantreffen. Zelfs in *De Meeuw*, waarin Chris Nietvelt de extraverte actrice Arkadina speelt en behoorlijk uitpakt (ook letterlijk, in het tonen van haar halfnaakte, flinterdunne lichaam), is haar uitzinnigheid tot in de puntjes gestileerd. Marlies Heuer, afkomstig uit de mime, voert de gertegde vrouwenrollen die ze vaak speelt tot in de nerveuze registers op, waardoor van haar spel altijd bepaalde dreiging uitgaat.

Gesloten actrices zijn het, die altijd iets lijken te verbergen voor de toeschouwer en juist dat intrigeert. Datzelfde was ook de kracht van Jeroen Willems, de acteur die dit seizoen zo plotseling overleed. Willems hield altijd iets achter de hand, iets waar naar je als publiek alleen maar kon gissen. Ook als hij de exuberante Ludwig II speelde, de Beierse koning die in sprookjes en mooie jongens geloofde, was hij de bedachtzame acteur met die ietwat slepende stem en die karakteristieke, langzaam op en neer gaande oogleden. Zijn zeggingskracht kwam van binnenuit, zijn motor was een diesel, geen turbo.

Daar lijnrecht tegenover stond dit seizoen de bijna hallucinerende performance die Pierre Bokma ten beste gaf in *De Verleiders*. De

titel van het stuk sloeg in enkelvoud op Bokma zelf. Als vastgoedfraudeur Nico Vijsma verleide hij met een mengeling van demonisch acteren en stand-up comedy het publiek. Zo gretig op de zaal gericht dat het maar weinig scheelde of hij was bij zijn publiek op schoot gaan zitten om daar met zijn duivelse tong zoete woordjes in onze oren te fluisteren. Geheel ten dienste van zijn personage.

Het lijkt vaak of open acteurs als Pierre Bokma, Gijs Scholten van Aschat en hun Vlaamse vakbroeder Wim Opbrouck het maar makkelijk hebben met hun van God gegeven, retorische talent. Ze hoeven maar op te komen en het publiek hangt aan hun lippen. Tegenpolen als Jeroen Willems en Mark Rietman moeten eerst een soort stugheid loslaten voordat je zicht op hun personage krijgt. Daar moet ie als toeschouwer meer je best voor doen.

'Acteren is denken, niet voelen – voelen is vies'. Met dat adagium van toneelleider en docent Ton Lutz is een hele generatie acteurs opgevoed. Lutz bedoelde: als acteur moet je niet teveel in je rol kruipen en wroeten om van binnenuit alles diep te doorgronden. Je moet blijven denken op toneel, en het publiek moet door dat denken zelf gaan voelen. Tegenwoordig wordt bij al te emotioneel toneelspel vaak gezegd dat niet de acteur moet huilen, maar zijn publiek. Dat er zoveel verschillende soorten acteurs rondlopen – van open tot gesloten, van transparant tot mysterieus – juist dat maakt het Nederlandse theater zo bijzonder. Dat hoor je vaak van buitenlandse regisseurs als ze hier werken. En ze hebben gelijk.

Dit seizoen heb ik, in het theater althans, overigens maar één keer gehuild (nou ja, een traantje gelaten) en wel bij *De Sunshine Show* van Esther Scheldwacht. Geen idee of Scheldwacht een gesloten of open actrice is, zo vaak heb ik haar niet gezien. Maar zij wist wel de juiste snaar te raken door zich als actrice helemaal te verstoppen in het personage van een Thaise ladyboy en daar theatraal heel geloofwaardig een treurig verhaal over te vertellen.

Overigens had Rijnders met zijn opmerking destijds over mijn vermeende voorkeur voor oudere actrices op één punt gelijk: ik was en ben fan van Ellen Vogel (91), nog steeds van top tot teen de Grande Dame van het Nederlandse toneel. Ik kwam haar onlangs weer eens tegen, na afloop van de première van *De Meeuw*. Ze vond dat ik er nog goed uitzag, na al die jaren recenseren, en zei dat ik mooi haar had. Zoiets had even daarvoor Arkadina in *De Meeuw* ook al gezegd tegen een lelijk meisje – dat ze zulk mooi haar had. Ellen Vogel is altijd een geslo-

ten actrice geweest, zo eentje bij wie je altijd iets meer vermoedde dan dat wat alleen maar gezegd werd.

En toch vatte ik het op als een compliment.

★ THEATER FESTIVAL

Een aantal van de VK Top Tien-voorstellingen is te zien op het Theater Festival

**dat van 5/9 t/m 15/9 in Amsterdam plaatsvindt . Dat zijn: *De Verleiders*, *Somedaymyprincewill.com*, *Platonov*, *De Sunshine Show*, *mightysociety 10*, *Small World*, *Hetty & George* en *Wie is er bang voor Virginia Woolf*? www.tf.nl
Na de repetitie/Persona wordt hernomen in januari 2014.**

Halina Reijn en Thomas Ryckewaert in *Nora*.

Foto Jan Versweyveld